

18. Книги гражданского друка, видані на Україні. XVIII – перша половина XIX ст. Каталог// Склад С. О.Петров. – Харків: Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР. – 1971. – 300 с.
19. Яковлев В. Печать в Новороссии // Юг. – 1882. – № 1.
20. Зленко Г. Патриарх одесских типографов / Вечерняя Одесса. – 1986. – № 190.
21. Босько В. “На початку було слово...” Єлисаветград в історії вітчизняної книги і книгодрукування [Електронний ресурс] / В. Босько; Режим доступу: <http://www.regionalmuseum.kr.ua/preg05-06.html>
22. Зленко Г. Д. Загадка двух изданий / Вечерняя Одесса. – 1974. – № 226. – С. 3.

Колесник О. В. Печатные учреждения Херсонской губернии XIX в. в развитии полиграфической промышленности региона

В статье на основе разноплановых источников и литературы исследована роль печатных учреждений в полиграфической промышленности Херсонской губернии XIX в. Проанализирован вклад исследователей в изучение вопроса касательно печатных учреждений, раскрыто значение известных печатников в зарождение печатного дела, освещены условия которые содействовали функционированию печатных учреждений. Определены основные центры локализации типографий, проанализирована деятельность первых печатных учреждений Херсонской губернии в дореволюционный период, их издания, изучены особенности существования типографий в современный период.

Ключевые слова: типография, печатное дело, печатные учреждения, полиграфическая промышленность.

Kolesnik O. V. The role of printing institutions of Kherson province in XIX century for development of printing industry of the region

The role of printing institutions for printing industry of Kherson province in XIX century is investigated in the article based on diverse sources and literature. The contribution of researchers into investigation of the questions regarding printing institutions was analyzed. It was disclosed the value of the known typographers for genesis of the printing business. Conditions which supported a functioning of printing institutions were highlighted. The main centers of printing houses localization, were defined. Were analyzed the activities of the first printing institutions in the Kherson province in the pre-revolutionary period, their publishing, were studied features of the existence of a printing houses in a modern period.

Keywords: printing house, printing business, printing institutions, printing industry.

УДК 94(477. 65)“1871/1917”

В. М. Крижанівський

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАНЦЕЛЯРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ ДІЛОВОДНОЇ
ЧАСТИНИ ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ Й УПРАВИ
В 1871–1917 рр.**

У статті вивчається система забезпечення письмовим приладдям діловодної частини Єлисаветградського міського управління упродовж 1871 – 1917 рр. Канцелярське приладдя закуплялося в торговельних фірм та представництв, а папір та бланки – тільки у місцевих типографіях. На 1912 р. у міському управлінні використовувалися олівці фірми A.W. Faber № 2. 1907 р. вводиться посада машиністки й на 1915 р. у міській діловодній частині використовувалося не менше 2-х друкарських машинок Ундервуд моделі № 3. Основну частину канцелярських засобів складав папір різних типів - від промислового тонкого й товстого до письмового. Упродовж 1870–1880-х рр. відмічаємо перевагу паперової продукції з підприємств Калужької, Ярославської, Володимирської, Московської губерній, з кінця 1880-х рр. провідні позиції починає займати продукція Дидятківської паперової фабрики (Київська губернія) та білоруської Добруської компанії Ф. П. Паскевича.

Ключові слова: письмове приладдя, діловодна частина, Єлисаветградська міська дума та управа, друкарська машинка, множильна техніка.

У вітчизняній та зарубіжній дипломатії впродовж 1960–1980-х рр. зазвичай лише побіжно досліджувалися питання функціонування діловодних інституцій епохи середньовіччя та ранньомодерної доби. Уже в незалежній Україні виходять друком праці, присвячені канцелярській практиці XVIII ст. Разом з тим, питання діяльності канцелярій органів управління XIX – поч. XX ст. (за невеликим винятком) не мають належного висвітлення [1-7]. У пропонованій статті сконцентровано увагу лише на осмисленні проблеми забезпечення діловодної частини органів Єлисаветградського міського самоврядування канцелярськими засобами в 1871–1917 рр.

Джерельну основу дослідження склали опубліковані та архівні матеріали Держаного архіву Кіровоградської області. Першу групу документів складає опублікована фінансова документація (кошторис 1912 року), котра уможливило з'ясування переліку письмових засобів, якими щорічно забезпечувалася діловодна частина [8]. Також у кошторисі чітко прописувалася сума, яка виділялася на канцелярські потреби. Друга група використаних матеріалів - звітна документація (звіт управи за 1897 р. та доповідь

кошторисної комісії за 1876 р.), яка містить інформацію про загальні витрати на канцелярські потреби за відповідні періоди [9; 10]. Наступну групу опрацьованих ділових паперів складають обліково-статистичні документи: списки та відомості за 1909 та 1910 рр. необхідної кількості бланків та паперу для діловодної частини [11; 12]. Четверта група проаналізованих документів представлена комерційним листуванням між міським правлінням і торгівельними представництвами щодо забезпечення діловодної частини друкарськими та мнотильними машинками [13]. Окрім блоку власне діловодної документації було використано місцевий адрес-календар за 1913 р., який віддзеркалює рівень друкарської культури в місті Єлисаветграді [14].

Найбільш повні відомості про географію використовуваної впродовж 1870-1917 рр. паперової продукції отримуємо лише в результаті філігранологічного та штемпельного аналізу паперу. На жаль, в українській історичній науці не продовжена традиція вивчення водяних знаків, яку в 1960 – на поч. 1970-х рр. заклали Я. Дашкевич та О. Мацюк [15; 16; 17; 18; 19; 20]. Перед сучасними дослідниками постала проблема не тільки доповнення наявних альбомів філіграней, але і системне вивчення штемпелів. Оскільки з 1840 років і навіть на початку ХХ ст. саме вони, а не філіграні, були найбільш поширеним товарним знаком папірень у Російській імперії. Ситуація з вивченням штемпелів не краща. Останні таблиці цих торгівельних знаків публікувалися російським вченим С. Клепиковим ще в далеких 1950 – 1960 –х рр. Нині вони потребують істотного доповнення.

Справа в тому, що в сучасній філігранології панує переконання, висловлене С. Клепиковим у 1960-х рр., що на початку ХХ ст. штемпель був замінений водяним знаком [21; 22; 23]. Вивчені ж матеріали діловодства Єлисаветградської міської думи та управи цього періоду дають переконливі підстави стверджувати, що частина продукції найбільших паперових фабрик містила одночасно як філігрань, так і штемпель [24, с. 195-284].

Відповідно до міського положення 1870 року в повітовому місті Єлисаветграді обираються органи міського самоврядування (дума та управа). Одразу формується й загальна канцелярія цих управлінських органів. Діловодна частина не могла працювати без відповідних підручних засобів, тому кожного року, згідно з кошторисом, вона забезпечувалася ручками, сталевими перами (вони увійшли в масове використання з 1830-х рр.), олівцями, папером тощо. Якщо на канцелярські потреби (враховуючи й витрати на публікацію доповідей для депутатів думи та на ремонт канцелярських меблів) у 1876 році з міського бюджету виділялося 900 руб., то через двадцять років тільки на канцелярське приладдя вже – 1300 руб. А кошторисом 1912 року передбачалося 4387 руб. [8, с. 80-81; 9, с. 48-49; 25, арк. 29]. Канцелярське приладдя міське управління закупляло в торгівельних фірм та представництв, а папір та бланки – тільки у місцевих типографіях.

На початок ХХ століття в Російській імперії найбільшим попитом користувалися австрійські олівці з клеймом A.W. Faber, Johann Faber та Harmuth-Doderlein. Наприклад, на 1912 р. Єлисаветградським міським громадським управлінням було замовлено 25 чорно-білих і 10 кольорових олівців фірми A.W. Faber № 2 (згідно з класифікацією олівців – № 1 (по-іншому, BB) – м'який стержень, лишає масні лінії; №2 (HB) – напівм'який та №3 (НН) – твердий олівець – полишає тонку лінію, що зручно при виконанні креслярських робіт) [26, с. 449]. Вони були різного кольору: сині, фіолетові та червоні. Зазвичай олівцем робилися вказівки на документах, рідше вносилися правки в чернетках. Для печаток використовувався сургуч Мамонтова № 1, 2 [8, С. 80 – 81].

У 1907 р. штатом Єлисаветградської канцелярії передбачається посада машиністки. З матеріалів діловодства відомо, що впродовж 1910–1917 років на посаді машиністок працювали О. Губарьова, А. Кузнецова та Ю. Липатьєва [24, с. 265-283]. Про рівень культури друкування в місті Єлисаветграді говорить відкриття фірми А. Д. Геровича з навчання роботи на друкарських машинках та магазину М.Д. Гедрича з продажу друкарських столів [14]. Уведення нової техніки передбачало й купівлю друкарських стрічок чорного, фіолетового, голубого кольорів та копіювального паперу. Міським кошторисом 1912 року передбачалося купівля друкарської машинки (вірогідно Ундервуд № 3-14 на 42 клавіші) вартістю 325 руб. У загальній канцелярії Єлисаветградської міської управи й думи на 1915 р. використовувалося не менше 2-х друкарських машинок Ундервуд моделі № 3 з кареткою 14 на 42 клавіші. Перед цим міське управління інтенсивно листувалося з торгівельними фірмами та представництвами в містах Одесі та Санкт-Петербурзі. З листування відомо, що машинка Ундервуд № 3–14 з 42 клавішами коштувала 360 руб., а з 46 клавішами – 385 руб. Причому торгівельні фірми могли обмінювати старі машинки на нові з відповідною доплатою або просто здійснювати ремонт техніки за 30 чи 35 руб. Окрім цього, в користуванні міської канцелярії перебувала і мнотильна техніка. Так, наприклад, у 1912 році міське управління закупило один "Ротограф Ронео" за 247 руб. 50 коп. [13, арк. 2, 8, 11, 20, 22, 27-28; 8, с. 80–81].

Основну частину канцелярських засобів складав папір різних типів – від промокального тонкого й товстого до письмового. Канцелярія Єлисаветградської міської управи забезпечувалася ним через друкарні. За 20 років їхня кількість у місті зростає з трьох у 1887 р. [27, с. 12-15] до семи в 1904 р. (типографії О. І. Селевіна, М. А. Гольденберга, п. Шполянського, п. Бахмутського, п. Болтянського, п. Пікуса, п. Гусідова та п. Полецького). Через шість років діяло вже 13 типографій (М. А. Гольденберга, п. Шполянського, газети "Новоросійський край" (пізніше – п. Панкєєва), Союзу Руського народу, п. Лінцера, п. Пікуса, п. Болтянського, п. Бурхсдорфа, п. Гусідова, п. Берестецького, п. Ровінського, п. Немировського, друкарня "Порядок"), а на 1912 р. – 15 [28, арк. 11 зв.; 11, арк. 2 зв.; 12, арк. 4-5; 24, с. 54].

Бланки для документів готувалися канцелярією заздалегідь – за рік до використання. Кожний стіл і відділ подавав міському секретареві розрахунки із зазначенням необхідної кількості письмового матеріалу [12, арк. 34]. Друкарні через торги набували права забезпечувати канцелярії папером. Так у 1909 р. між

собою конкурували три типографії, а в 1910 р. – дві. Коли в силу певних причин торги відмінялися міським управлінням, тоді міський секретар домовлявся про вартість паперу з кожним із потенційних постачальників окремо [11, арк. 19-20].

При характеристиці формату паперу тодішні канцеляристи використовували поняття: “лист”, “напівлист”, “чверть листа”; кількісні ознаки: кіпа, стопа, півстопа, чверть стопи; просто могла вказуватися кількість листів. Класична стопа нараховувала 480 листів; якщо ж брався картонний папір, то – 500. На паперових фабриках рахувальниці зі стоп формували кіпи (кіпа могла нараховувати від 1 до 5 стоп), на яку наклеювався ярлик. На ньому вказувалися такі реквізити: а) назва паперу; б) формат; в) вага стопи (залежно від якості паперу стопа могла важити від 10 до 30 футів: що кращий папір, то важчий); г) число стоп у кіпі [29].

Кожного року влітку діловоди подавали відомості про необхідні обсяги паперу для окремого столу чи відділення. Наприклад, на 1911 р. для канцелярії міської управи було замовлено всього 84 стопи паперу (або 40 320 листів), і це без врахування спеціально виписаних книг, ордерів, квитанцій. Чверть цієї кількості йшла на 4-й стіл (загальна бухгалтерія). Найменше паперу замовляли завідувачі думського, санітарного, лікарського столів та реєстратури [12, арк. 34].

За попередні роки збереглися відомості про замовлення паперу тільки по 1-му відділенню 4-го столу. Так, на 1900 р. це відділення було замовило паперу 9 $\frac{3}{4}$ стопи та 1450 листків [30, арк. 150]. На 1911 рік показники практично аналогічні – 9 стоп. Звичайно, потрібно враховувати, що документообіг у цьому відділенні не зазнав змін, тоді як в інших підрозділах цього столу він зріс у декілька разів (наприклад, в “єврейському столі”) [12, арк. 36-47].

У Російській імперії існувала восьминомерна система оцінки ґатунку паперу залежно від білизни та складу паперової маси. Продукція номерувалася від № 1 до № 5, якщо паперова маса вироблялася лише з ганчір'я або зі значною його добавкою; № 6 – коли вона виготовлялася тільки з целюлози (деревної або солом'яної). Слід враховувати, що продукція з маркуванням перших шести номерів виготовлялася з білених матеріалів. Порівняйте, папір з № 7 – уже напівбілий, у ньому допускалося не більше 30% деревної маси, а № 8 – із небілених матеріалів з допуском до 50% деревної маси [31, с. 50]. Зазвичай для Єлисаветградської канцелярії замовлявся папір із якісними показниками № 4–6. Хоча трапляється й паперова продукція з № 7 та № 8.

Упродовж останньої третини XIX – поч. XX ст. міська канцелярія забезпечувалася продукцією різних паперових фабрик. Так, приміром, у 1871–1876 рр. відмічаємо перевагу паперової продукції з підприємства Калузької, Ярославської та Володимирської губерній (фабрики А. Г. Гончарова, Г. Козлова, П. А. Протасєєва, П. Сергєєва, Способіна і К*) [32, арк. 5-9, 20-33, 47-54; 33, арк. 6-7; 25, арк. 69, 130-133, 144-146, 192-220; 34, арк. 1-33]. Значна частина документів Єлисаветградської канцелярії за 1874, 1876 рр. оформлялася на папері Нікольської фабрики (Дмитрівський повіт, Московська губернія) [35], власником якої був “спадковий почесний громадянин і кавалер, купець 1-ї гільдії” Д. С. Лепьохін [33, арк. 1-5; 26, арк. 1-55, 75-76, 165-191].

Упродовж перших двадцяти років функціонування загальної канцелярії Єлисаветградського міського управління найчастіше використовувалася продукція Кондровської паперової фабрики Говарда, яка мала європейське устаткування, що значно здешевлювало вартість виробництва [32, арк. 8, 12-27; 25, арк. 87-107, 137-151, 221-252; 36, с. 209-227; 24, с. 286].

Центрами паперової промисловості Російської імперії до останньої чверті XIX ст. були вище згадані губернії. За царювання Олександра II ситуація починає змінюватися: у 1870-х роках на території Київської, Волинської та Чернігівської губерній створюються 6 паперових фабрик. Проте Карачівська папірна забезпечувала своєю продукцією лише Чернігівську губернію [19, с. 39].

У другій половині 1870 – поч. 1880-х рр. значно нарощують потужності підприємства Дитятківського акціонерного товариства, котре володіло двома сучасними фабриками в с. Дитятках (Радомисльський повіт, Київська губернія) та в с. Понінці Волинської губернії. Установлення на них якісного обладнання (6 парових машин, 5 парових котлів, 3 котли для варіння ганчір'я), наявність міжзаводського розподілу праці, що доповнювалося зручною транспортною інфраструктурою, уможливило їхнє швидке закріплення на ринках Київської та Херсонської губерній [19, с. 92-93]. На 1893 р. це акціонерне товариство об'єднувало вже 4 фабрики, розширює мережу збуту продукції: відкриваються склади в Одесі, Києві, Кременчуці, Кишиневі, Тифлісі, Севастополі. Тепер можна було замовляти різні сорти паперу вже не тільки в самому правлінні товариства, але і провінційних відділеннях і в комісіонерів [19, с. 21]. Саме цим пояснюється значне представництво паперу цієї фірми наприкінці 1880-х – поч. 1890 рр. у міському діловодстві.

Продукція старих паперових центрів А. Г. Гончарова, Способіна і К*, П. Сергєєва з початку 1880-х рр. використовується рідше, у той час відмічаємо появу нових виробників: прибалтійської Нововеркської та російської папірні Русанова (Д.С. Русанов в с. Чернавськ Єлєцького повіту) [37; 38, арк. 34-35; 39, арк. 94-97; 40, арк. 1-11, 41-44]. З кінця 1880-х рр. значну конкуренцію продукції Дитятківської та Кондровської фабрик почали складати білоруські виробники Добруської компанії Ф. П. Паскевича. З кінця 1890-х рр. відзначено появу продукції Іжорської фабрики (с. Усть-Іжора, Царськосельський повіт Санкт – Петербурзької губ.) та відомої Невської фабрики братів Варгуніних, а також провінційної Ржевської папірні [24, с. 284-289, 290; 22, с. 154].

Окрім українського, російського та білоруського паперу, трапляється й польський. Легка промисловість Царства Польського після встановлення 1877 р. високого промислового тарифу на іноземні товари швидко розвивається. Крім того, розбудова залізничної мережі сприяла виходу на загальноімперський ринок. Серед паперу, виготовленого в Царстві Польському, спочатку (з 1900 р.) переважала продукція папірні “Сочевка”

(Калішська губернія [22, с. 156])¹, а згодом (з'являється у 1902 р.) – Мірковської фабрики Натансона та К (Вілюйський повіт [22, с. 154]², Калішська губернія) [24, с. 288, 292; 41, с. 117-118]. Про потужність польської паперової промисловості свідчить те, що на її продукції на поч. XX ст. писалася документація Могилівської, Оренбурзької міських управлінь [42, арк. 14, 15, 17]. На 1910 р. у Єлисаветграді знаходилося представництво й іншої польської фабрики з м. Лодзя (Акціонерне товариство паперової фабрики М.К. Познанського), проте штемплі цього виробника на збережених архівних матеріалах не знайдені [43, арк. 38].

Одночасно з польським, частіше з 1902–1904 рр., використовується папір прибалтійських постачальників: Ревельської паперової фабрики Є.І. Йогансона і Ризької паперової фабрики, а також Об'єднаних фінських папірень “Френкель та син”, “Валькіакоскі” та “Нокія”. Ця тенденція особливо посилюється під час Першої світової війни [24, с. 289-292, 293, 295; 44, с. 1]. Про поширення прибалтійського паперу в межах Російської імперії напередодні Першої світової війни свідчить подибування його серед документації Рязанського, Кам'янець – Подільського, Київського міських управлінь [42, арк. 12, 57, 101].

Попри проникнення паперової продукції з окраїн Російської імперії, упродовж 10-х рр. XX ст. вдається зберегти панівні позиції Добруської фабрики. На її продукції писалася документація Єлисаветградського, Харківського, Херсонського, Керч – Енікальського, Орловського, Київського, Симбірського міських управлінь [42, арк. 47, 50, 84, 95-100]. Її основний конкурент – Дитятківське акціонерне товариство – дещо втрачає свої позиції, оскільки в 1905 р. Дитятківська фабрика згоріла. На ній, порівняно з іншими виробничими одиницями цього ж товариства, виготовлялася целюлоза найдешевшим способом (система Ріттер-Кельнер). Ця сировина могла замінювати головний компонент у створенні продукції – ганчір'я – навіть при виготовленні якісних сортів паперу, що давало фабрикантам значну перевагу на ринку [19, с. 92-94].

Отже, діловодна частина Єлисаветградського міського управління упродовж останньої третини XIX – поч. XX ст. централізовано забезпечувалася письмовими приладами іноземного (друкарські машинки, олівці) та вітчизняного виробництва (папір). За п'ятдесят років географія поставників паперової продукції якісно змінилася. Якщо в 1870 – першій пол. 1880-х років переважно використовувався російський папір, то за наступний період зростає представництво продукції українських, білоруських, польських та прибалтійських виробників.

Джерела та література

1. Водов В.А. (Париж) Зарождение канцелярии Московских великих князей (середина XIV - 1425) / В.А. Водов // Исторические записки. – М.: Изд-во “Наука”, 1979. – С. 325 – 349.
2. Захарчишин П. Писарі й архівісти земських та гродських канцелярій на західноукраїнських землях в XV – XVIII ст. / П. Захарчишин // Архіви України. – 1969. – № 1. – С. 15 – 26.
3. Крижанівський В. М. Індивідуальні особові справи міських канцелярських службовців початку XX ст. як історичне джерело / В. М. Крижанівський // Київська старовина. – 2010. – № 2. – С. 94 – 102.
4. Петришак Б. І. Міські писарі Львова 2-ої половини XIV – XVI ст.: просографічне дослідження: авт. дис. к. і. н. – Львів, 2010. – 20 с.
5. Потапенко С. П. Обліково-статистичні джерела з історії козацької старшини Слобідської України: авт. дис. к. і. н. – К., 2009. – 20 с.
6. Синяк І. Л. Джерела з історії діловодства Запорізького козацтва доби Нової Січі (1734 - 1775): дис. к. і. н. – К., 2006. – 272 с.
7. Шепелев Л. Е. Проблемы источниковедческого историко-вспомогательного изучения делопроизводственных документов XIX – начала XX века / Л. Е. Шепелев // Вспомогательные исторические дисциплины. – Л.: Ленинградское отд-ние “Наука”. – Вып. XV. – С. 31 – 62.
8. Смета доходов и расходов города Елисаветграда на 1912 г. / [сост. Г. И. Пыхов]. – Елисаветград: Лито- Типография Д. М. Шполянського, 1912. – 775, 15 с.
9. Отчет Елисаветградской городской управы. Приход и расход городских и посторонних сумм за 1897 г. – Елисаветград: Паровая Типография Гольденберга, 1899. – 142 с.
10. Державний архів Кіровоградської області (далі – Держархів Кіровоградської обл.), ф. 18, оп.1, спр. 539.
11. Держархів Кіровоградської обл., ф. 78, оп. 4, спр. 80.
12. Держархів Кіровоградської обл., ф. 78, оп. 4, спр. 88.
13. Держархів Кіровоградської обл., ф. 78, оп. 7, спр. 385.
14. Ежегодник Голоса Юга. Адрес-календарь и справочная книга по г. Елисаветграду и уезду с диаграммами, рисунками, портретами и шаржами. – Елисаветград: Изд-во редакции газеты “Голос Юга”, 1913. – 167, 105 с.
15. Дашкевич Я. Філігранологія та завдання українського джерелознавства / Я. Дашкевич // ЗНТШ, 2000. – Т. 240. – С. 284 – 332. (стаття є передмовою, яка була вилучена у виданні: Мацюк О. Я. папір та філіграні на українських землях (XVI – XX століття). – К.: Наукова думка, 1974. – 296 с.).
16. Мацюк О. Я. Водяні знаки документів – джерело для вивчення історії паперової промисловості України кін. XVIII – пер. пол. XIX ст. / О.Я. Мацюк // Друга республіканська конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. – К., 1965. – С. 239 – 261.

¹ За дослідженням С. А. Клепикова, фабрика знаходилася у с. Мовдерж, Гочтичеський повіт, Варшавська губернія (див. Клепиков С. А. Филиграні и штемплі на бумаге русского и иностранного производства XVII – XX века... – С.156).

² За дослідженням С. А. Клепикова, фабрика знаходилася у м. Езерна, Варшавського повіту та однойменної губернії (див. Клепиков С. А. Филиграні и штемплі на бумаге русского и иностранного производства XVII – XX века... – С. 154).

17. Мацюк О. Я. До історії папірених та водяних знаків на Україні періоду Жовтневої революції та громадянської війни / О.Я. Мацюк // Історичні джерела та їх використання. – К.: Наукова думка, 1968. – Вип. 3. – С. 290 – 298.
18. Мацюк О. Я. Роль філігранології у встановленні не датованих документів / О.Я. Мацюк // Історичні джерела та їх використання – К.: Наукова думка, 1966. – Вип. 2. – С. 256 – 268;
19. Мацюк О. Я. Історія українського паперу / О.Я. Мацюк. – К.: Інститут української археографії, 1994. – 186 с.
20. Мацюк О. Я. папір та філіграні на українських землях (XVI – XX століття) / О.Я. Мацюк. – К.: Наукова думка, 1974. – 296 с.
21. Клепиков С. А. Филигранные на бумаге русского и иностранного производства XVIII – начала XX века / С.А. Клепиков – М.: Изд-во "Наука", 1978. – 240 с.
22. Клепиков С. А. Филигранные и штемпеля на бумаге русского и иностранного производства XVII – XX века / С.А. Клепиков – М.: Всесоюзная книжная палата, 1959. – 306 с.
23. Клепиков С. А. Штемпеля на бумаге русского и иностранного производства (XIX – XX вв.) (дополнение к таблице 1959 года) / С. А. Клепиков // Археографический ежегодник. – М.: Изд-во "Наука", 1968 за 1966. – С. 116 – 142.
24. Крижанівський В. М. Джерела з історії Єлисаветградського міського самоврядування (червень 1871 – лютий 1917 рр.): дис. к. і. н. – К, 2012. – С. 195-284.
25. Держархів Кіровоградської обл., ф. 18, оп.1., спр. 539.
26. Энциклопедический словарь / [изд. Ф.А. Брокгауз, И.А. Нефрон]. – СПб.: Типо-литография И.А. Ефрона, 1895. – Т. XIV.
27. Адрес-календарь и справочная книга "Елисаветград" на 1888 год. – Елисаветград: Скоропечатная Гольденберга, 1887.
28. Держархів Кіровоградської обл., ф. 78, оп. 4, спр. 54.
29. Стопа. Режим доступу: <http://maxbooks.ru/bakhtiarov/govandvar.htm>
30. Держархів Кіровоградської обл., ф. 78, оп. 4, спр. 11.
31. Большая советская энциклопедия / [глав. ред. О.Ю. Шмидт]. – М.: Акционерное общество "Советская энциклопедия", 1927. – Т.8.
32. Держархів Кіровоградської обл., ф.18, оп.1, спр. 529.
33. Держархів Кіровоградської обл., ф. 18, оп. 1, спр. 536.
34. Держархів Кіровоградської обл., ф. 18, оп. 1., спр. 540.
35. Нікольська паперова фабрика. Режим доступу: <http://www.nkj.ru/archive/articles/14657/>
36. Яцунский В. К. Технический переворот в бумажной промышленности России в 20–50-х годах XIX в. / В.К. Яцунский // Социально-экономическая история России XVIII – XIX вв. – М.: Изд-во "Наука", 1973. – С. 209–227.
37. Паперова фабрика Русанова. Режим доступу: www.elets-history.ru/uezdstryktura/fabriki-zavodi/intex.htm
38. Держархів Кіровоградської обл., ф.18, оп.1, спр. 550.
39. Держархів Кіровоградської обл., ф.18, оп.1, спр. 555.
40. Держархів Кіровоградської обл., ф.18, оп.1, спр. 565.
41. Янжель И.И. Из воспоминания и переписи фабричного инспектора первого призыва. Материалы для истории русского рабочего вопроса и фабричного законодательства / И.И. Янжель. – СПб.: Тип. общ. Брокгауз-Эфрон. –1907.
42. Держархів Кіровоградської обл., ф.78, оп.1, спр.491,
43. Держархів Кіровоградської обл., ф.78, оп.10, спр. 24.
44. Голос Юга. –1908. – 21 февраля.

Крижановский В. М. Обеспечение канцелярскими средствами делопроизводственной части Елисаветградской городской думы и управы в 1871–1917 гг.

В статье изучается система обеспечения письменными принадлежностями делопроизводственной части Елисаветградского городского управления на протяжении 1871–1917 гг. Канцелярские принадлежности закупались в торговых фирм и представительства, а бумага и бланки – только в местных типографиях. На 1912 г. в городском управлении использовались карандаши фирмы AW Faber № 2. В 1907 г. вводится должность машинистки и на 1915 г. использовалось не менее 2-х печатных машинок Ундервуд модели № 3. Основную часть канцелярских средств составляла бумага разных типов – от промокательной тонкой и толстой до письменной. Так, на протяжении 1870–1880-х гг. отмечаем преобладание бумажной продукции с предприятий Калужской, Ярославской, Владимирской, Московской губерний, а с конца 1880-х гг. ведущие позиции начинает занимать продукция предприятий Киевской губернии.

Ключевые слова: письменные принадлежности, делопроизводственная часть, Елисаветградская городская дума и управа, печатная машинка, множительная техника.

Krizhanivskiy V. M. Ensuring of the Elysavetgrad record keeping of the city council and the council by stationery funds in 1871-1917.

Record keeping office of Elysavethrad City Department Provision with stationary during 1871 - 1917 is studies in the article on the basis of archival and published materials. Elysavethrad City Department bought stationary from merchandisers and trade delegates while paper and form only from local printing-houses. At the beginning of the 20th century the post popular were Austrian pencils branded AW Faber, Johann Faber and Harmuth-Doderlein. In 1912 Elisavetgrad City Public Office ordered 25 black and white and 10 colored pencils from AW Faber № 2. Since 1907a typist position was opened in Elysavethrad office. In 1915 in at least 2 Underwood typewriter model 3 with the carriage 14 with 42 keys were used. Moreover copying machines were used. In 1912, the City Department purchased a "Ron Rotograph" for 247 rubles and 50 kopecks. Most of the stationary was paper of different kind - from thin and thick blotter to writing types. Thus, during the 1870-1880's we observe the superiority of paper products from Kaluga, Yaroslavl, Vladimir, Moscow provinces companies (A. Goncharov, G. Kozlov, PA Protasyeva, P. Sergeeva, Sposobina and K, Nicholas factories). Since the late 1880s products of Dydyatkivskoyi paper mill (p. Dydyatky, Kiev Province) and Belarusian Dobruskoyi of FP Paskevich became leaders.

Keywords: stationery, office of Elisavethrad City Council and Duma, typewriter, copying machines.